

Література:

1. Кузнецов М. М. Философия Маршала Маклюэна и коммуникативные стратегии Интернета / М. М. Кузнецов // <http://www.isn.ru/info/seminar-doc/Mclw.doc>.
2. Титаренко О. Аналіз реалізації концепції електронного уряду в Японії / О. Титаренко // Актуальні проблеми державного управління. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 4 (26). – С. 99-105.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; Пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 249 с.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 126-135.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 748 с.
6. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер/ – М.: АСТ, 2001. – 669 с.

Левчук І. І., НУ "ОЮА"

ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ

В статье рассматривается понятие легитимности власти в контексте становления социально-политического порядка в обществе, анализируются их взаимообусловленность и механизмы проявления.

In the article the concept of legitimacy of power is examined in the context of socio-political order in society, their interconditionality and mechanisms of display is analyses.

Категорія «легітимність» (від лат. *legitimus* – законний, правомірний, належний, справедливий) означає здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визначення та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Зазначена категорія використовується в різних науках, зокрема, філософії, політології, соціології, юриспруденції й інших, кожна з яких наповнює розглянуту категорію специфічним змістом.

Найбільш гостро зазначена проблема виявляє себе в політології, в рамках якої пред'являються особливі вимоги до визначеності категоріального та методологічного апарату. Зокрема, сучасне розуміння значення терміну легітимність дає можливість розглядати його в якості вихідної форми публічної легітимації через такі явища як авторитет, довіра, порядок, стабільність та ін.

Як відомо, це поняття увійшло до понятійного апарату політичної науки завдяки працям М. Вебера, який запозичив цей термін із галузі правознавства з метою типологізації існуючих видів панування.

Легітимність явищ політичного життя не означає їх законності, що оформлена юридично, але відзначається фактичною значущістю для життя керованих соціальних мас і реально відбувається в поведінці останніх. Легітимність політики, влади, політичних заходів не збігається з нормативною легітимністю, яка характеризується формальною відповідністю законам країни (легальністю). Це поняття – невід'ємна умова існування і здійснення політики і влади, зміцнення життєздатності суспільно-політичних структур, досягнення інтегральної єдності [Див.: 1, с. 304 – 305].

Продовжуючи веберівську традицію, американський політолог С. Ліпсет запропонував визначати легітимність як здатність системи перебувати в русі й підтримувати у людей впевненість у тому, що існуючі політичні інститути є найбільш прийнятними для суспільства [2, с. 77].

Схвалення людьми існуючого порядку є наслідком його відповідності поширеним у суспільстві уявленням про правдивий, прийнятний, справедливий лад. Дослідження політичних відносин у різних країнах світу й на різних історичних етапах свідчить про існування різних засад легітимації влади, що дає можливість виокремити певні типи легітимності. Класичною вважається класифікація, запропонована М. Вебером. За класифікацією М. Вебера, існує три види легітимності: 1) традиційна, яка формується на підставі усталених звичаїв, традицій, норм культури; 2) харизматична, емоційно-вольова та емоційно-містична; 3) раціональна, що базується на апеляції до чинних законів, які з формального погляду є нормативним відображенням розумних суджень.

Своєрідну типологію легітимності пропонує англійський політолог Д. Хелд, визначаючи сім її значень: 1) згода під загрозою

насильства; 2) легітимність як традиція; 3) згода внаслідок апатії; 4) прагматичне підпорядкування (підтримка заради особистої користі); 5) інструментальна згода (тому що режим може слугувати інструментом реалізації ідеї загального добробуту); 6) нормативна згода; 7) ідеальна нормативна згода. Тільки два останні значення він розглядає як показники справжньої легітимності. Водночас Д. Хелд підкреслює, що «нормативна згода» та «ідеальна нормативна згода» трапляються вкрай рідко. Остання до того ж є радше продуктом уяви, ніж реальним станом суспільства. Найчастіше, на думку вченого, трапляється поєднання різних варіантів легітимності [3, с. 195].

Кожний із вказаних типів відтворює багатогранність процесу легітимації, коли на різних історичних етапах можуть поєднуватися різні її складові.

Термін «легітимація» пов'язаний зі словами «легітимний», «легітимність». Він широко використовується в сучасному науковому та практичному політичному дискурсі. Для ілюстрації згадаємо хоча б частину відомих вчених, у назвах праць яких зустрічаємо термін «легітимація». Це Ю. Габермас, Ф. Херн, С. Гінер, К. Фрідман, П. Бурд'є, С. Ліпсет, Ч. Мілс, Ж. Сорель, П. Бергер, Т. Лукман, Т. Парсонс та інші відомі зарубіжні вчені. Серед вітчизняних дослідників цією проблемою тією чи іншою мірою займалися Є. Бистрицький, О. Ю. Висоцький, С. Рябов, С. Макеєв, М. Тур та інші.

Одними з перших, хто дав чітке тлумачення саме легітимації (на відміну від легітимності, до якої ще повернемося пізніше в контексті її порівняння з легітимацією), були П. Бергер і Т. Лукман. Вони довели важливість і необхідність легітимації для будь-якої соціально-політичної діяльності, суспільних відносин, суспільства в цілому та, відповідно, політичної практики як складової суспільної взаємодії. Легітимація в їх розумінні є способом пояснення і виправдання суспільних і політичних інститутів, їх когнітивною та нормативною інтерпретацією. Будучи своєрідним регулятором суспільних відносин, легітимація як пояснення й оцінювання соціально-політичної реальності є основою здійснення ефективних перетворень політичними силами і стабільності в суспільстві. Як зазначають П. Бергер та Т. Лукман, «легітимація вказує індивіду не тільки, чому він повинен здійснювати ту чи іншу дію, але й те, чому речі є такими, якими вони є» [4, с. 153].

У зв'язку з тим, що термін «легітимація» є похідним від поняття «легітимність», а їх денотати співвідносяться як процес і його результат, то доцільно в контексті осмислення легітимаційної політики розглянути поняття «легітимність». У науковий обіг його ввів М. Вебер, про що мова йшла раніше, запозичивши у теоретика права Г. Єллінека та, можливо, й у Гегеля. Як відомо, Гегель в «Основах філософії права» (1820 р.) застосовує термін «легітимність» щодо держави та її правителя, розуміючи під цим терміном визнання з боку народу та інших держав [5, с. 287 – 288; порівн.: 6, с. 230 – 232].

У Г. Єллінека «легітимність» означає правомірність у природно-правовому сенсі, тобто відповідність соціальної практики уявленням більшості її суб'єктів про справедливість або розумність такої практики [6, с. 230 – 232]. На відміну від Г. Єллінека, М. Вебер інакше та, в цілому, ширше інтерпретує легітимність, пов'язуючи її з уявленням про значимість порядку (як системи суспільних відносин) або панування у свідомості індивідів. Саму значимість при цьому він розумів і як можливість орієнтації індивідів на неї, і як умову, що детермінує реальну соціальну поведінку [Див.: 7, с. 602 – 643].

Слід додати, що поняття «легітимність» у М. Вебера є також близьким за значенням до поняття «визнання». Такої думки додержуються й сучасні дослідники В. Фурс і П. Гайденко [8, с. 5 – 43]. Згідно з П. Гайденко, М. Вебер перетворив поняття «визнання» на категорію «орієнтації на іншого», внаслідок чого «визнання» виявилось конститутивним моментом усіякої соціальної дії. Цікаво, що у Ю. Габермаса поняття «легітимний» і «конститутивний» у деяких випадках використовуються як рівнозначні [9, с. 179]. Отже, можна сказати, що «легітимність», за М. Вебером, є визнання значимості певних суспільних відносин, яке детермінує орієнтації індивідів на ці відносини і відтак визначає їх соціальну поведінку.

М. Вебер не обмежує застосування терміна легітимність лише політичною практикою і поширює його на всю сферу соціально-політичних відносин, вбачаючи в цьому феномені важливу умову існування певного соціально-політичного порядку. Так, він відзначає, що значимість, тобто легітимність порядку суспільних відносин, надає цьому порядку можливість диктувати непохитні вимоги та встановлювати зразки поведінки для індивіда.

На розумінні легітимності як явища соціального, яке не обмежується лише рамками політичної сфери, наполягає й українська дослідниця І. Попова [10, с. 21 – 41]. Отже, можемо стверджувати, що поняття «легітимність» характеризує не лише світ політики, а й усю палітру соціальних явищ і процесів.

Як зазначає О. Висоцький, – і з ним важко не погодитися, – легітимація – це двосторонній процес взаємодії соціальних суб'єктів, що претендують на владу і вплив для реалізації своїх соціально-політичних проєктів, та тих, хто їх визнає і підтримує. Суб'єкти легітимації щодо своєї ролі в її здійсненні поділяються на суб'єктів обґрунтування і виправдання системи соціальних значень та суб'єктів визнання (правильності) і підтримки такої системи. Суб'єкти обґрунтування і виправдання фактично є суб'єктами легітимаційної політики. При цьому суб'єкти визнання (правильності) і підтримки є тими, на кого спрямована легітимаційна політика, тобто її об'єктами. Таким чином, легітимаційна політика є інструментом впливу соціальних суб'єктів на її об'єкти для утвердження, підтвердження або реалізації певної соціально-політичної практики [11, с. 3 – 20].

Як вже зазначалося, політична влада, стверджуючи себе, спирається на такі засоби, як примус, легітимність, угоду. Відповідно до цих засобів, залежно від того, який з них найбільше абсолютизується, вирізняють такі парадигми влади, як примус, легітимність та угода. В сучасному цивілізованому світі влада використовує узаконені засоби примусу, тобто вона впливає на громадян, коли вони порушують існуючі правові норми. Крім узаконених засобів примусу, влада використовує й незаконні: обіцянки, підкуп, шантаж, штучне створення перешкод, формування ілюзій, створення додаткових джерел залежності від влади. Легітимне ставлення до правових норм країни – одне із сучасних уявлень про сутність влади, за якої правові норми мають демократичний зміст і випливають із суверенітету народу як абсолютного першоджерела закону.

Легітимність політичної влади – форма підтримки, виправдання правомірності застосування влади і здійснення правління державою або окремими його структурами та інститутами. Легітимність не є синонімом законності, оскільки політична влада не завжди спирається на право й закони, але завжди користується певною підтримкою принаймні частини населення. Основними

джерелами легітимності, як правило, виступають три основні суб'єкти: населення, уряд, зовнішньополітичні структури.

Що ж є легітимністю в сучасному політико-правовому значенні? Так, відповідно до визначення О. Ф. Скакун, легітимність (у широкому розумінні) – це визнання правомірності державної влади населенням і міжнародним співтовариством. Визнання законності її походження і способу встановлення означає одержання владою кредиту довіри з боку народу, згоду народу підкорятися. У вузькому розумінні – це визнання законності влади, утворення її відповідно до процедури, передбаченої правовими нормами. Вимога легітимності виникла як реакція проти насильницької зміни влади в державі, усвідомлення суспільством переваги порядку і стабільності над порушенням загальновизнаних норм, захопленням влади силою. Є дві позиції в розумінні легітимності влади: 1) ліберально-демократична позиція, яка полягає у визнанні влади, що сформувалася в результаті демократичних процедур; 2) прагматична позиція, яка віддає перевагу влади не стільки виборній, скільки здатній опанувати складну ситуацію і підтримувати в суспільстві порядок. Сама легітимна влада є такою, яка юридично (конституційно) обґрунтована і визнана народом країни, а також світовою спільнотою. Прикладом такого визнання може слугувати представницькі органи, які набувають легітимності в результаті проведення виборів, передбачених і регламентованих законом [12, с. 37].

В історії європейської політичної філософії уявлення про легітимність влади почали формуватися в XVI – XVII ст. і співвідносилися насамперед з характером зміни влади або утвердженням монарха на троні. Легітимним (маючим право на панування) вважали государя, який прийняв владу за правилами спадкування корони (наприклад, за правом першонародження) або, у деяких випадках, обраного відповідно до правил, схвалених членами тих станів, які мають авторитет визнання претендента як государя. Нелегітимним владарювання визнавалося тоді, коли відбувалося довільне захоплення трону (узурпатором) або при невідповідному традиції виконанні функцій государя. І в тому, і в іншому випадку государ визнавався (або міг бути визнаний) «тираном».

У роботах видатних вчених того часу знайшли своє відображення категорії верховної влади й громадського порядку, легітимності й народного суверенітету.

Так, І. Кант в ряді своїх трактатів послідовно відтворює структурні рівні порядку суспільства, пов'язані із природою людини. Борг, виражений у моральному законі, з'являється як апіорний факт чистого розуму і є підставою морального порядку. Без моральної основи неможливо, на думку І. Канта, вибудувати політичний порядок. Ідея легітимності порядку, як необхідна умова його стабільності й стабільності розвитку, стає одним з найважливіших досягнень філософської і політико-правової думки епохи Просвітництва.

На думку І. Канта, громадський порядок, заснований на пануванні верховної влади над громадянами, не може бути стійким і довговічним. Відповідно до І. Канта, виявляється неспроможною ідея порядку суспільства, заснована на народному суверенітеті, не пов'язаному із правовою державою. Ця ідея приховує у собі небезпеку найбільшого деспотизму [13, с. 79].

І. Кант відмовився від звичного тлумачення суспільного договору як емпіричної реальності й розглядав «договір» як ідею законодавчого розуму, даного індивідові як формальна умова всілякої правової дії. Суспільний договір, за теорією І. Канта, слугує лише умовою існування соціального (суспільного) порядку. Кантівський категоричний імператив, у поєднанні з категорією легітимного образу дій, відобразив нове відношення індивіда до громадського порядку у вигляді концепції цивільної покори. Правова підстава громадського порядку, на думку І. Канта, має дійсну суспільну силу, коли індивід підкоряється закону зі свідомістю належного, визнаючи морально можливий зовнішній примус.

Справжні перспективи кантівської концепції громадського порядку відкрилися в ХХ ст. у зв'язку з розвитком демократичних форм життя в різних країнах, які вступили на шлях постіндустріального розвитку.

Що стосується Гегеля, то у філософії права він неодноразово звертався до проблем інституціоналізації цивільних прав і свобод. Державні й цивільні інститути не можуть бути виведені умоглядно з абстрактних категорій розумності, вони є результатом складного формоутворення стійких елементів громадського життя.

Гегель прагнув дати обґрунтування власної точки зору на правову основу державного порядку, де всі повноваження легітимної розумної держави, що втілює народний дух, розподілені відповідно

до норм природного права. По своїй суті правовий порядок і державний порядок взаємодоповнюють один одного. Перший заснований на законі, другий – на інституціоналізації владної волі, яка втілює інтереси цілого [14, с. 172].

Порядок – основа державної влади. Сама державна влада в межах кожного політичного союзу повинна бути єдина. Бідність державної влади варто розуміти не в значенні єдиного «органу» або заперечення принципу поділу влади, а в значенні організовано спрямованої волі. Державна влада повинна здійснюватися кращими людьми, що відповідають етичному й політичному цензу. У порядку політичної доцільності цього вимагають авторитет влади й принцип добровільного визнання її з боку правосвідомості підлеглих.

Проблема легітимності влади дотепер залишається досить актуальною у світовому політичному просторі.

Література:

1. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – 2-е изд., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
2. Lipset S. M. Political Man: The Social Bases of Politics / S. M Lipset. – N.Y.: Doubleday, 1999. – 432 p.
3. Held D. Models of Democracy / D. Held. – Stanford: Stanford University Press, 1996. – 389 p.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Московский философский фонд / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Academia – Центр; Медиум, 1995. – 323 с.
5. Гегель В. Ф. Основы философии права, або природне право і державознавство. – К.: Юніверс, 2000. – 336 с.
6. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб.: Общественная польза, 1903. – 532 с.
7. Вебер М. Основные социологические понятия // М. Вебер. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 602 – 643.
8. Вебер М. Избранные произведения / Вступ. слово и ред. П. Гайдаенко / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 805 с.
9. Habermas J. Communication and the Evolution of Society / J. Habermas // Trans, and with an Introduction by Thomas McCarthy. – London: Heinemann Educational Books, 1979. – 239 p.

10. Попова І. Соціологічний підхід до визначення легітимності та легітимації / І. Попова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 21 – 41.
11. Висоцький О. Ю. Легітимаційна політика: поняття і сутність / О. Ю. Висоцький // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3 (18). – С. 3 – 20.
12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун. – Х.: Консул, 2006. – 656 с.
13. Кант І. Сочинення. В 6-и тт. Т. 4. Ч. 2 / под ред. В. Ф. Асмуса / І. Кант. – М.: Мысль, 1965. – 478 с.
14. Гегель В. Ф. Філософія права. – М.: Мысль, 1990. – 526 с.